

Alanäs kyrka

Utvändig restaurering, 2009

Strömsund Alanäset 1:180, Alanäs socken, Strömsunds kommun, Härnösands stift

Henrik Ylikoski

RAPPORT – JAMTLI 2015:2
ISSN 1654-2045

Utgivning och distribution:

Jamtli

Box 709

831 28 Östersund

Tel 063-15 01 00

Fax 063- 10 61 68

© Jamtli 2015

Allt kartmaterial från GSD-Fastighetskartan © Lantmäteriverket

Ärende nr MS2006/02204

Omslagsbild: Alanäs kyrka den 14 december 2009

Foto: Hampus Benckert, Olof Edin, Jamtli

Redigering och layout framsida: Lena Ljungkvist, Jamtli

ISSN 1654-2045

Innehållsförteckning

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
INLEDNING	3
KARTA	5
HISTORIK	6
ANTIKVARISKA RESONEMANG	6
BYGGNADSBESKRIVNING	7
UPPGIFTER OM KONSTRUKTION	7
UTVÄNDIG OMMÅLNING – SKADOR OCH ÅTGÄRDER	7
OMLÄGGNING SPÅNTAK – SKADOR OCH ÅTGÄRDER	14

Inledning

Länsstyrelsen beviljade 2008-06-24 Ströms-Alanäs kyrkliga samfällighet tillstånd till utvändig restaurering och omläggning av spåntak på Alanäs kyrka (länsstyrelsens dnr 433-1264-2008).

Åtgärdsförslag för måleriarbetet upprättades av Halvarsson Måleriateljé AB, Lit 2007-11-18 och för takarbetet 2007-10-31 av Hälsinge Takspån AB, Kila-fors. Måleriarbetet har utförts av Målarkompaniet AB, Östersund och takspånsbytet av Hälsinge Takspån AB.

Vid slutbesiktningen av restaureringsarbetena gällande de utvändiga måleri-
arbetena 2009-07-23 närvarade Per Halvarsson, Halvarsson Måleriateljé AB;
Fritjof Flodman, Ström och Alanäs församlingar; P.O. Jonsson, Målarkom-
paniet samt Hampus Benckert från Jamtli.

Vid slutbesiktningen av restaureringen av spåntaket 2009-11-03 närvarade
Per Halvarsson, Halvarsson Måleriateljé AB; Fritjof Flodman, Ström och
Alanäs församlingar; Mats Hugg, Hälsinge Takspån AB samt Hampus
Benckert från Jamtli.

Vissa arbeten var inte klara vid slutbesiktningarna och därför gjordes en ef-
terbesiktning 2010-12-14. Vid efterbesiktningen närvarade Per Halvarsson
från Per Halvarsson Måleriateljé AB, Hans Sandström från Strömsunds pas-
torat samt Olof Edin, Jamtli.

Antikvarisk kontroll och dokumentation har utförts av Hampus Benckert,
Jamtli. Rapporten bygger på besöksprotokoll, fotografier, ritningar och
andra handlingar som finns i läns museets arkiv.

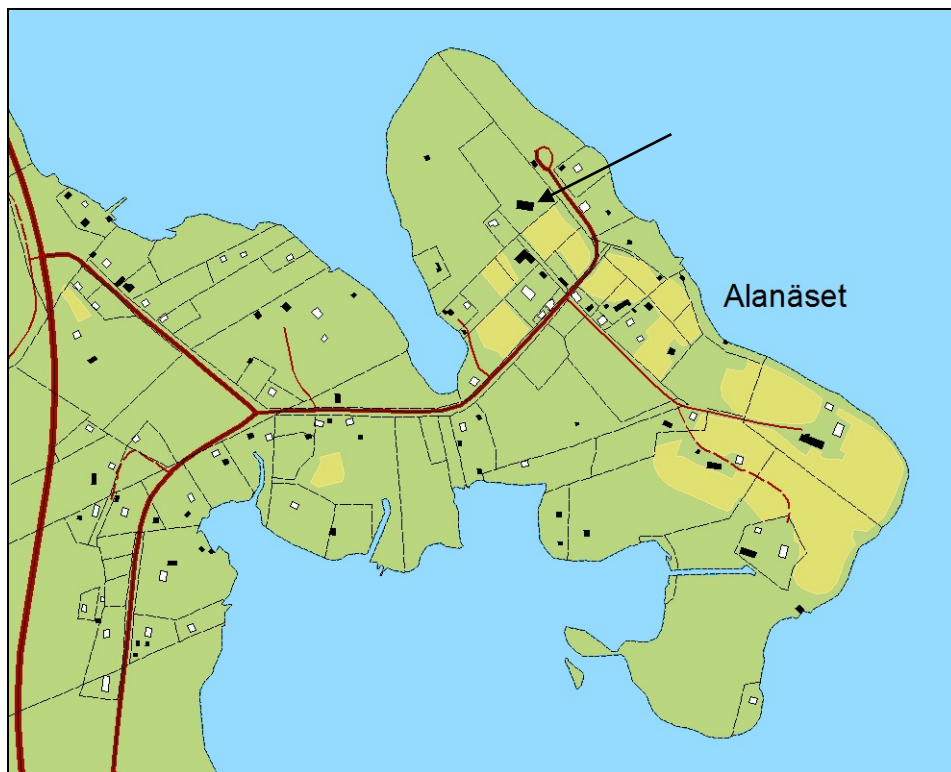
Östersund den 26 januari 2015

Henrik Ylikoski
Antikvarie

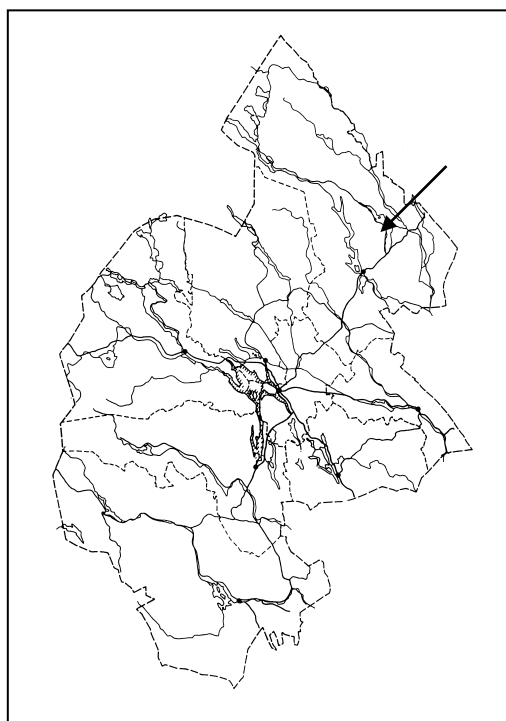
Fastighetsuppgifter m.m.

Objekt	Alanäs kyrka
Dnr Jamtli	365/2008
Dnr LST	433-1264-2008
Fastighet	Strömsund Alanäset 1:180

Karta

Ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/02204

Historik

Den första kyrkan i Alanäs uppfördes 1808 en bit söder om den nuvarande. År 1928 stod den nya kyrkan färdig och två år senare, 1930 revs den gamla kyrkan med undantag av tornets nedre del.

Alanäs nya kyrka uppfördes 1924-28 av byggmästarna Olle Berg och Per Persson från Strömsund efter ritningar från 1911 av arkitekt Gustaf Hermansson, som från 1897 var anställd som arkitekt vid Överintendentsämbetet. Hermansson är mest känd för sina arbeten vid återuppbyggnaden efter branden i Sundsvall 1888 och förutom kyrkan i Arvidsjaur är Alanäs hans enda större träkyrka.

Alanäs kyrka utgör en god representant för det tidiga 1900- talets träkyrkor.

Antikvariska resonemang

Restaureringen av spåntaket var klar vid slutbesiktningen 2009-11-03. Takrestaureringen hade påbörjats av Hälsinge Takspån AB utan att antikvarie kontaktats, vilket var ett av länsstyrelsens villkor. När antikvarien Hampus Benckert kom till Alanäs hade det södra takfallet redan lagts om. De spån som hade lagts där var spjälkade och tagna ur kubben på ett sådant sätt att så mycket som möjligt av kubben använts, vilket betyder att spånen fått olika bredd. De spån som låg innan var sågade och av lika bredd.

Ingenting tyder på att de nu lagda spånen är av sämre kvalitet än de tidigare, men det hade varit önskvärt att denna fråga diskuterats med antikvarie innan arbetet satte igång.

Byggnadsbeskrivning

Uppgifter om konstruktion

Grund: Torpargrund

Stomme: Stående timmer

Fasad: Liggande panel

Bottenbjälklag: Träbjälklag, troligtvis med bärlina i mitten av långhuset.

Nuvarande takkonstruktion: Tjärat spån. Spiran är klädd med kopparplåt.

Alanäs kyrka består av ett treskeppigt långhus med smalare lägre kor i öster flankerat av sakristia i nordost och murat arkivrum i sydost. Huvudentrén finns i tornet i väster. Långhus, kor, sakristia och arkivrum täcks av sadeltak och sidoskeppen av pulpettak medan tornet avslutas av en spira med svängd nederdel. Spiran är klädd med kopparplåt medan övriga takfall är klädda med tjärat spån.

Utvändig ommålning – skador och åtgärder

Fasader

Panel

Skador

Några brädor i panelen hade rötskador.

Utförda åtgärder

Brädorna har bytts i sydöstra hörnet av kyrkan (mot korväggen), samt under en sträva i sydöstra hörnet (mot stenfoten). Några av de nedersta brädorna (bräda 1-6 nedifrån) i panelen i strävorna har bytts i läktarvåningen. Panelen är hyvlad, lika tidigare.

Målning

Skador

Fasaderna var målade med alkydoljefärg i vit kulör. Färgen hade krackelerat och flagnat.

Utförda åtgärder

Fasaderna har rengjorts till fast underlag (rengöringsgrad 2), vilket innebär att flagnande färg har skrapats bort. Resningar i trä samt kanter mellan kvarsittande färg har slipats ned med sandpapper.

Obehandlat trä (grått eller nytt trä) har grundats med ren linoljefärg enligt följande blandningsförhållande: 50 % linolja, 50 % balsamterpentin, 10 % linoljefärg.

Fasaderna har mellanstrukits med ren linoljefärg (Lasol Utvändig Linoljefärg från Engwall o. Claesson AB), förtunnad med 20 % balsamterpentin, enligt målningsbeskrivning från leverantören.

Fasaderna har färdigstrukits med ren linoljefärg (Lasol Utvändig Linoljefärg från Engwall o. Claesson AB), oförtunnad.

Fasaderna har målats i vit (obruten) kulör lika befintlig.

Figur 1 Norra fasaden efter målning.

Dörrar

Snickeri

Invändiga ramverk. Utvändiga dörrblad av stående, icke spontade brädor. De nedre delarna av dörrarna har dubbla brädor. Spegel som ramas in av utanpåliggande profilerade lister. Dörrarna var innan åtgärd målade med alkydoljefärg i brun kulör ovanpå ursprunglig linoljefärg i ockragul kulör.

Skador

Panelen i sakristidörren åt öster hade slagit sig, det fanns sprickor. Några utanpåliggande lister saknades i dörren eller hade spruckit sönder. De västra och norra dörrarna var i väsentligt bättre skick, men det fanns några brädor i dörrbladen som har slagit sig och enstaka lister som hade spruckit sönder. En del spikar hade krupit ut. De södra dörrarna hade klarat sig bäst och var utan egentliga skador. Listerna var vittrade.

Figur 2 Under den bruna alkydoljefärgen upptäcktes under restaureringen att dörrbladen tidigare varit målade med oljefärg i guldocker. Bilden visar skadade lister på Huvudentrén åt väster.

Åtgärder

I minnesanteckning daterad 2009-08-27 står att: ”Den östra dörren kommer att tas isär på verkstad för att justeras. Delar av brädorna i dörrbladet kan behöva bytas ut och bör i så fall skarvas. Några lister som har spruckit sönder kommer att bytas ut, enligt överenskommelse på plats. Snickaren Urban Olsson har tagit fram prover på profilerade lister, vilka överensstämmer med de gamla”.

”På de övriga dörrarna kan vissa brädor i dörrbladen justeras efter behov, men det är inte nödvändigt att dörrarna tas isär. Enstaka bitar av trasiga lister kommer att bytas, enligt överenskommelse. De lister som bara är vittrade kommer att behållas. Spikar som har krupit ut kommer att slås in”.

Av befintligt material framgår inte vad som verkligen blivit genomfört. I den minnesanteckning som skrevs i samband med efterbesiktningen 2010-12-14, räknas arbeten upp, som inte var klara vid slutbesiktningen. De arbeten som kvarstod att göra var:

1. Dörrbladen var inte målade.
2. Kyrkans östra dörr till sakristian hade ett skadat listverk som skulle åtgärdas.
3. Åskledarfästen skulle bytas och målas.

Vid efterbesiktningen kunde antikvarisk medverkande konstatera att ovan uppräknade arbeten blivit utförda.

Målning

Skador

Dörrarna var målade med alkydoljefärg i brun kulör, vilken hade blekts kraftigt med åren. Färgen var krackelerad och flagnade.

Utförda åtgärder

Dörrarna har målats med linoljefärg i obruten gulbrun kulör (gulockra), lika underliggande ursprunglig kulör. Kulören avviker något från den befintliga, som har blekts kraftigt. Från början var tanken att dörrarna skulle målas i samma bruna kulör som den befintliga alkydoljefärgen. Dock upptäcktes under restaureringen att dörrbladen tidigare varit målade med oljefärg i en kulör av ren guldocka, vilket också blev den kulör som användes vid restaureringen efter diskussion mellan antikvarie, hantverkare och länsstyrelse.

Figur 3 Dörrarna har målats med linoljefärg i obruten gulbrun kulör (gulockra), lika underliggande ursprunglig kulör. Bilden visar Huvudentrén åt väster.

Fönster

Målning

Skador

Fönstersnickerierna var målade med alkydoljefärg i vit kulör. Färgen hade krackelerat och flagnat.

Utförda åtgärder

Fönstren har rengjorts till fast underlag (rengöringsgrad 2), vilket innebär att flagnande färg har skrapats bort. Resningar i trä samt kanter mellan kvarsitande färg har slipats ned med sandpapper.

Fönstren har målats med linoljefärg i bruten vit kulör (motsvarande NCS 052Y), lika befintlig kulör.

Figur 4 Fönster efter målning.

Tornluckor

Målning

Skador

Luckorna var målade med alkydolfärg i en brun kulör lika dörrarna. Färgen hade blekts kraftigt med åren, krackelerat och flagnade.

Utförda åtgärder

Luckorna har målats med linolfärg i obruten gulbrun kulör (gullockra), lika underliggande ursprunglig kulör.

Figur 5 Tornluckorna efter målning.

Plåt- och järndetaljer

Målning

Åtgärder

I minnesanteckning från 2009-06-29 står att ”Plåt- och järndetaljer kommer att behandlas enligt åtgärdsförslaget, med Kirjo rostskyddsfärg. Per Halvarsson föreslår att Kirjos svarta rostskyddsfärg blandas med Kirjos gröna rostskyddsfärg (10 liter svart på 3 liter grön), vilket ska ge en vackrare svart kulör

än den rent svarta färgen”. Det är oklart vad som genomfördes, då inga vidare uppgifter återfinns i några minnesanteckningar.

Omläggning spåntak – skador och åtgärder

Före åtgärder

Rotning och tätskikt

Undertaket består av stående rotning. Under spånen finns/fanns ett tätskikt av papp. I samban med arbetena kunde konstateras att det inte fanns några skador på papp eller undertak.

Taktäckning

Den gamla taktäckningen – som troligtvis var samtida med kyrkobyggnaden – utgjordes av spån med en sågad översida. Spånen var ca 45 cm långa och samtliga var ca 10 cm breda. Spånen var ca 2,5 cm tjocka i nederkant. Spånen var rundade eller något spetsiga i nederkant. Ingen luftning fanns i takfotsskiftet.

Spånen på södra takfallet var kraftigt vittrade och många spån var sönderspruckna. Täckbrädorna vid vindskivor och snedstävor hade rötskador. De allra flesta spån på norra takfallet var däremot i gott skick, men här och var fanns spån med större sprickor. Ett par täckbrädor vid de mellersta strävmorna hade rötskador.

Utförda åtgärder

Rotning och tätskikt

Pappen i södra takfallet har tagits bort eftersom det fanns spikhål från de gamla spånen.

Södra takfallet

Spånen i södra takfallet har bytts. Spånen – vilka levererades färdiga till kyrkan – har tillverkats av senvuxen furu, med täta årsringar (mellan 13 och 14 årsringar per cm). Spånen är utspjälkade så att spånen följer virkets fiberriktning. Så mycket som möjligt har utnyttjats av kubbarna, vilket gör att spånen får olika bredd. Spånen är avfasade i nederkant med ca 60 graders vinkel.

Spånen har en spjälkad översida. Längden är ca 44-45 cm, men bredden varierar mellan ca 7 och 13 cm. Tjockleken är ca 5-8 mm i överkant och ca 25 mm i nederkant. Spånen är rundade i nederkant. Spånen var fördoppade i dalbränd trätjära.

Figur 6 Spånen levererades färdiga till kyrkan.

Spånen har lagts i trelagstäckning, så att varje skift täcker de två övre tredjedelarna av föregående skift. Vid takfoten har smala ribbor placerats för luftning mellan spån och rotning. Spånen i takfotsskiftet är något kortare (ca 32 cm långa). Spånen i andra skiftet har full längd. Vidnock är spånen också kortare. Spånen har lagts med svällmån (några mm) och spikats med syrafast spik i spånens mittlinje.

Norra takfallet

Man kom överens om att norra takfallet inte skulle läggas om i sin helhet utan endast lagas här och var med friska spån från södra takfallet. Totalt har cirka 400 spån bytts på norra takfallet.

Täckbrädor mm

Samtliga täckbrädor vid vindskivor och snedstävor har bytts på södra sidan. Enligt minnesanteckning från 2009-11-24 skulle man på norra sidan byta ut två täckbrädor vid den mellersta strävan. Utifrån befintligt material framgår inte om detta gjorts. Vid besöket 2009-10-15 kom man överens om att brädorna skulle tillverkas av senvuxen furu, eftersom brädorna är en utsatt

byggnadsdel. De nya täckbrädorna är förvisso av furu, men virket är inte särskilt senvuxet.

För att vattnet ska ledas bort från snedsträvorna har lister eller kilar lagts under spånen närmast strävorna, vilket gör att vattnet leds ut på takfallet. I och med att spjälkade spån bygger mer än de gamla sågade spånen har panelen i snedsträvorna kapats av i nederkant upp till ca 2,5 cm.

Avkapningen av brädorna påverkar i ganska liten grad utseendet och har utförts med tämligen god precision, men är en förändring som inte framgår av några handlingar och borde därför ha diskuterats med den antikvariskt sakkunniga!

Figur 7 Södra takfallet efter läggning av nytt spåntak.

RAPPORTSERIE – JAMTLI, 2015

ISSN 1654-2045

- 2015:1 Byvallen – Kartering och datering av nyupptäckta fornlämningar
Anders Edvinsson
- 2015:2 Alanäs kyrka – Utvändig restaurering, 2009
Henrik Ylikoski